

А 2007

85544

Баққожа Мұқам

2

100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

Баққожа МҰҚАИ

«Ана тілі» баспасы
Алматы — 2007 жыл

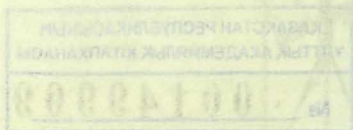
ЛАНДИН — ЗООТ ХРЯ
«ЛИБ ЛИБ ОБЛЕНЕЦ»

Баққожа МҰҚАИ

Таңдамалы шығармалар

Екінші том

Хикаялар

4702250201
M — 07
00 (02)-07

ВБК 84 Каз 7-44

ISBN 9965 670-22-2

«Ана тілі» баспасы

Алматы — 2007 жыл

ББК 84 Каз 7-44
М 83

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат
министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің бағдарламасы
бойынша шығарылды.*

М 83 Баққожа Мұқай “Тандамалы шығармалары” 2-том.
(Хикаялар). — Алматы: “Ана тілі”, 2007, - 488 бет.

ISBN 9965 670-55-2

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Баққожа Мұқайдың шығармалар жинағының екінші томына жазушының 1980-1990 жылдар аралығында жазған хикаялары енді. Бұл шығармаларға жеке тұлға және қоғам арасындағы қайшылықтар, сан түрлі адамдардың қиын да қызық тағдыры арқау болған. Жазушының уақыт тезінен өткен, қалың оқырманнан әділ бағасын алған шығармалары заманмен үндес, рухтас. Маңызын, көркемдік қуатын жоғалтпаған бұл шығармалардың ғұмырының ұзақ боларына сенеміз.

4702250201
М $\frac{\quad}{\quad}$ 07
00 (05)-07

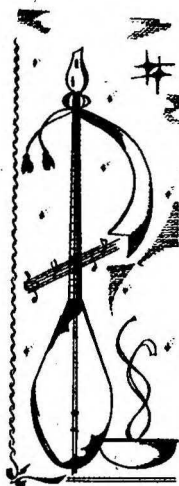
ISBN 9965 670-55-2

ББК 84 Каз 7-44

© Мұқай Б., 2007

© “Ана тілі” баспасы ЖШС, 2007

Хикаялар

Аппақ ШЫМЫЛДЫҚ

Доғдырхан алқымнан алып тұрған жұмысы жоқ, санақта бар, санатта жоқ кішігірім мекеменің қатардағы қызметкері. Бастығын қосып естептегенде барлығы бес адам. Мекеменің аты — дизотдел деп аталады.

Қалалық жерде тышқан емге табылмайды, сондықтан да бұлардың қолы бос. Бесінші адам — үй сыпырушы кемпірден өзгесі ұзақты күн ермек іздеп, ерігіп отырады. Жұмыс табыла қалса Доғдырханнан артылмайды. Осы мекемеге қызметке тұрғанына бір ай болмаса да іске мықтап тоселіп алды бастығы да, екі келіншек те оған сенеді. Доғдырхан өзі қызық жігіт, жұмысқа келгенде не артсаң да белі қайыспай котере беретін нағыз қара өгіздің өзі және ешкімнің көңілін қалдырмайтын көңілшек. Ілтипат білдіргендердің барлығына оліп жанын беруге бар. Өзімен бірге істейтін екі келіншекті жаны қалмай сыйлайды, айтқандарын қалт еткізбей орындайды; кейде әңгімеге елігіп, олардың тапсырмаларын жұмыс аяғына дейін бітіре алмай қалса үйіне алып кетіп, ертесіне тап-тұйнақтай етіп әкеледі. Рақмет айтып жатқан ешкім жоқ, рақмет дәме ететін ол емес, келіншектердің тапсырмасын орындауды негізгі міндетіндей көреді. Күләш пен Бикен де солай ойлайды. Өйткені олар солай ойлап үйренген. Қызмет сылқым келіншектер үшін жанбағыстың көзі емес, жаңалық естіп, “рухани” жағынан байып, көңіл көтеріп қайту үшін ғана келіп кетеді. Өздері осылай ойлайды. Өйткені олар үшін тіршіліктің проблемасы шешілген, сондықтан да күйбең тірліктің уайымын бәрінен де жоғары қоятындарға биіктен күле қарайды. Күйеулерінің көзімен қарайды. Доғдырхан олар үшін күйбең тіршіліктің уайымымен жүрген біреу. Сол себепті

оны күлкіге айналдырады. Оның есімін өзгерткен де осы екеуі.

“Сымбатты, көздің жауын алар көрікті жігітсің. Атағың бар. Бәрін бұлдіретін атың. Қой, жігітім, бұл есімді өзгерту керек”.

Олардың бұл сөзі сәл нәрсеге мұнайғыш жігіттің жарасының аузын алып түскендей болған. Екеуі оның осы уақытқа дейін жасырып-жауып келгенін көріп қойғандай беті дуылдап, өз атынан өзі жиіркенген, осы есімді талғаусыз бере салған ата-анасына ренжіген. Рентген аппараты арқылы асқазанында немесе өкпесінде қатерлі ісіктің бары анықталғандай қатты күйзелген. Кінәсі бардай екі келіншекке тура қарауға қаймыққаны да рас. Оны құтқарған Күләш. “Таптым, таптым! Хан! Хан боласың! Доғдырын алып тастаса болды”. Сол күннен бастап ол Хан аталып кетті.

Бірақ шешесі оның жаңа есіміне үйрене алмай-ақ қойды. Әдейі істей ме, әйтеуір, үнемі шатаса береді. Шатаспаған күннің өзінде Хакен деп әндетіп созып жіберді. Оның осынысы Ханға қатты ұнайды, ыржалақтап күлетіні де сондықтан. Ал анасы күйінеді, бірақ ашу-ызасын шығаруға жоқ, тағдырдың мазағына айналған жалғызын жүрегі езіліп аяйды.

Алғашқы күндері Хан жаңа есіміне бой үйрете алмай, бөтен біреудің жүйрік атын ұрлап мініп кеткен кісідей қысылып жүрді. Екі келіншектің арқасында осы бір оғаш сезімнің жайсыз әсерінен тез құтылды. Әдепкі кезде су жаңа костюміне шаң жұқтырып аламын-ау деп күдіктенген кісідей күйге түскені рас. Осы күні қысылмайды, қызармайды, әлдекім телефон соқса Ханмын дейді. Алғашқы әлетте “тарихи жаналықты” таныстарына үлкен күшпен түсіндіруге тура келгені рас еді. Оның бәрі де өтті, қазір ол анасынан Хан болып туғандай әсерде. Тізім атаулының барлығына Хан Халықов болып тіркеледі.

Екі келіншектің күні бойғы ермегі — Хан. Екеуі де күлегеш, қалжыңбас. Кеңсеге ханның қызығын ғана көруге келетіндей бастары қосылысымен күндегі әдеттерін бастайды. Бір қызығы Хан бұған ренжімейді, қашан болсын ыржиып күліп отырғаны. Кей күндері

олардың әңгімесінің тақырыбы өзгереді, арамызда ер адам отыр-ау деп қысылмайды, су жаңа жаңалықтарын айтысып, біраз жерге барып қайтады.

— Ойбай-ау, мынау отыр екен ғой, — дейді бірі.

— Е, бұл өзіміз ғой, — дейді екіншісі. Екеуінің әңгімесі қызық, сондықтан кейде Хан да араласып кетеді.

Ол жарытып әңгіме айта білмейді, әрине. Бір әңгімені бастайды да, ешқашан аяғына жете алмайды, сағыздай созып, езіп отырып алған соң екі келіншектің шыдамы таусылады.

—Әу, одан да Гамлет болып ойнап жібер, — дейді бірі, Ханға керегі осы, көп бөлсінбей бастап жібереді. Бірде Гамлет, бірде Ромео, енді бірде Қозы немесе Ақан сері. Ол бұлардың сөзін жатқа біледі, ешқашан шатаспайды, түн ұйқысынан оятып, “ал, Хан, баста” десе де жаңылмайтыны анық.

Әдепкіде кібіртктеп бастап, келе-келе жыны ұстаған бақсыдай өзге дүниені ұмытып, екі келіншек түсініп болмайтын бөтен бір күйге беріледі; күңіренеді, күйінеді, күледі, жылайды. Көзінен моншақтап жас парлайды, бірақ мұның екі келіншекке шыбын шаққандай да әсері жоқ. Ал ол қатты тебіренеді, біраз уақытқа дейін бөтен сезімнен арыла алмай, өзіне-өзі келе алмай, мең-зең болып отырып қалады немесе иығы сөлбірейіп, сыртқа шығып кетеді.

Бикен мен Күләшқа керегі оның өнері емес, осы кылығы. Ішектері түйілгенше күледі. Ханның ең осал жерін әлдеқашан біліп алған екеудің оның “өнерін” аңсайтын сәттері де жиі.

Хан екі келіншектің негізгі ниетін түсінбейді. “Бұлар мені шынында да бағалайды” деп ойлайды. Тіпті түсінген күнде де олардың талабын орындаудан бас тартпас еді. Өйткені Гамлет те, Қозы да, Ромео мен Ақан сері де оның жүрегінің құндағына бөленген ұғымдар. Амалы не, театрда істеген жылдарында осылардың бір де біреуіне қолы жетпеді. Бұлар түгіл басқасына зар болған жоқ па. Бетінде бір тамшы қан жоқ, көңілденсе езуін керіп, көпіріп сөйлейтін, күйінсе өз басын өзі тоқпақтап жылап сөйлейтін режиссер

келісімен-ақ мұның соңына шырақ алып түсті. Бұрын да үлкен рольге жарып көрмеген бұл енді қаһарманға ілесіп, сахнаға шығатын көп нөкердің біріне де жарамай қалды. Дуалы ауыздың дұғасына нанып сенген даңқтан дәмелі жұрт мұның жыртысын жыртудың орнына шетке тепті. Шыдап-шыдап жүрді де, шарт сынды ақыры. Дуалы ауыздан есе қайтарамын деп жүріп театрдан кетіп тынды.

Мұның жүрегінің құндағында жатқан Гамлет, Қозы, Ақан сері, Ромео сол күні өлген. Өзі солай ойлаған. Бірақ олар өлмепті, кісінің қиял, арманымен бірге жасайтын ұғымдарды өлтіру мүмкін емес екен. Ол осыны ұқты. Соны түсінгелі бері көкірегіне қайтадан желік бітті. Хан өнерден тыс “өнермен” өмір сүре бастады. Осының өзінен ләззат, рақат тапты.

Театрдан кеткен күні ол енді қайтып жоламасқа бекінген. Бірақ көпке шыдамады. Театрда “Отелло” болады екен дегенді естіп, есі шығып кетті. Елден бұрын барып, балконнан орын алды. Партерде бос орын көп болғанмен, жұрттың көзіне түсуден қысылды. Театрдан кеткенін бәрі естіп алған тәрізденді. Үзілісте де орнынан қозғалмады, спектакль біткенмен асықпады, ел біржола тарады-ау деген кезде сыртқа шықты. Көңілі қобалжып шықты. Үйіне жаяу қайтты.

Осыдан кейін-ақ ол қайтадан “театрмен ауыра” бастады. “Ақан сері – Ақтоқты” немесе “Қозы Көрпеш – Баян сұлу” қойылатын күндері қызметтен шығысымен театрға қарай жүгіреді. Бос орын қанша көп болғанмен балконнан басқа жерге отырмайды. Кейде балконда сопайып жалғыз қалатыны бар. Шымылдың ашылып-жабылатын тұсында Хан ерекше толқиды, жүрегі өрекіп, тыныш отыра алмайды. Спектакль басталардың алдында қайта-қайта күрсініп, керемет мазасызданады да ойын аяқталып, шымылдық жабылған сәтте көңілі босап, мықтап егіледі. Ел тарап, сопайып жалғыз қалған бұл ағыл-тегіл жылайды. Соңғы күндері осындай бір әдет жабысты.

Түсінде үнемі үлбіреген аппақ шымылдықты көреді. Залда әрқашан жалғыз отырады. Осындай кезде жылап оянады...

Үшеуі тамаққа да бірге барады. Көздің жауын алар қос келіншектің ортасындағы жалғыз жігіт көзге оқшау түседі. Асханадағылардың көз тоқтатып қарайтын адамы да Хан. Ол мұны біледі, сондықтан мерейі үстем. Жұрттың бәріне, әсіресе жас келіншектер мен қыздарға ұнап қалуға тырысатыны да рас. Бірақ ботен ой, бөгде пиғылы жоқ. Оның ұғымынша, жігіттің жақсы екендігін, өзгелерден оқ бойы алда кетіп бара жатқан азамат адам екендігін сол әдемі келіншектер көріп, бағалауға тиіс. Ханның ойынша — осынау дүниедегі жақсы мен жаманның сарапшысы — қыз-келіншектердің көзі. Яғни, оларға ұнағандар жақсы да, ұнамағандар жаман. Мұның барлығы Ханның жеке басының қорытындысы емес әрине, екі келіншектің миына күйған ақылы.

Бір қызығы — ол осы асханадан түстік ішетіндердің барлығымен бас изесіп амандасады. Алғашқы күндері әлгі келіншектер “осыны қайдан көрдім” дегендей таң қала қарасатын. Көздері үйрене келе Ханды көрісімен бәрі де бас изейтін болған. Олардың бір де біреуімен ресми түрде танысқан бұл жоқ. Сөйте тұрса да қыз-келіншектердің барлығы өзін соншалық жақсы танитын секілденеді. Ойткені Күләш пен Бикен: “Ойбай, сені сахнадан көріпті, кинодан көріпті”, — деп соғады. Ханның сенбеске амалы жоқ. Бекежанның көп нөкерінің бірі болып “Қыз Жібек” фильміне түскені рас. Бір кадрда атқа шауып бара жатқан топтың ішінде бұл да бар. Әлгі көптің қайсысының Хан екенін өзінен өзге ешкім де білмейтіндігімен мұның ісі жоқ. Әйтеуір, киноға түсті деген сөзге мәз. Екі келіншек оспақтап мақтағанда осыны көңіліне медеу тұтады.

Асханаға кірісімен жан-жағына жалтаңдап мазасы кетеді. Ойткені әрдайым әлдекім ту сыртынан сұқтана қарап тұрған тәріздене береді. Сонан соң ол көз таныстарының барлығымен сәлемдесу парызым деп ұғады. Оның бұл әрекеттерін өздерінше қорытып, өздерінше байлам жасайтын қыз-келіншектердің ойы басқа. Олардың қай-қайсысының да өзін Джулеттадай сезінетіні көміл. Әйел баласын “орбитасынан” шығарып жіберетін күш — еркектің көзі. Тіпті соңғы күндері екі иығына

екі кісі мінгендей дәу қара қыздың өзі көйлек ауыстырғыш болып алды. Дүрдиген қалың ернін шикандай етіп бояп алатынын қайтерсің. Беті ұнға шала аунатып алған котлет секілденіп тұрады. Қарсы келіп қалғанда шолақ мұрнының нобайы жоғалып, үңірейген қос тесік қана қалады.

Хан оны кеше танымай қалды, тесіліп ұзақ қарады. “Апыр-ау, мұны қайдан көрдім” деп дал. Шашы сап-сары, бүп-бұйра, беті бұзау жалағандай. Бейтаныс азу тісін көрсетіп, ақсия күлді. Хан сасқанынан ежелгі әдеті бойынша, ізет білдіріп, бас изеді. Ол алдыңызға тұрайыншы деп қиылды. Оны енді ғана таныды, астыңғы қабатта қызмет істейтін дәу қара қыз. “Қалай өзгеріп кеткен”, – деп таң қалады.

Ханның алғаш аңғарғаны – сары шаш қара адамға жараспайды екен. Неге екенін, алдында тұрған қызға қайта-қайта қарай бергісі келді. Оны бөлендей ұнатып тұрмаса да өзіне қаратып, сөйлескісі бар. Хан қыздың күжірейген жуан желкесіне тесіліп ұзақ қарады. Кенет қыз бүкіл денесімен бұрылып, ебедейсіз қозғалып еді, Хан селк ете түсті. Өңкііп өзіне төніп тұрған қызға тура қарауға қаймықты.

– Мен сізді білемін, – деп күж ете түсті ол.

– Мен де білемін, – деп мінгірледі Хан. Осы сәт қыз қорбандап, қолын нанға созды. Абыржып тұрған жігіт басын қорғаштап шегіне беремін деп, артында тұрған келіншектің аяғын басып кетті.

– Ой, мама! Көзіңізге қарамайсыз ба?..

Өліп-талып жатып, екі келіншекке тамақ алып шықты-ау, әйтеуір. Тамаққа бөлендей зауқы соқпаса да отырды, бірақ ішкені ірің, жегені желім болды. Жеті қат жердің астындағыны біліп қоятын келіншектер дәу қыздың ниетін түсінген болу керек, алыстан орағытып әңгіме бастады. Алдымен қыз-келіншектердің бұзылып бара жатқанын, беті жылтыраған еркек көрсе бәрінің алтын көргендей үймелейтінін, бой тұмардай сақтар ар-ұяттын бір жолғы қызыққа айырбастап жіберетінін ұзақ әңгімеледі. Асханада басталған сөз бөлмеге келген соң да аяқталмады. Ақыры екеуі келісіп алғандай қара қызды мақтай жөнелді.

— Мен билетін қыздардың ішіндегі сабырлысы сол, — деді Бикен. — Оның соңынан ебелек сияқты талай жігіт жүгірді. Бірақ бір де біреуіне пысқырып та қараған жоқ. Өзіміз болсақ сол пысықай жігіттердің біреуінің қақпанына әлдеқашан түсіп қалар едік.

— Мінезін айтсаңшы, шіркін! — деп таңдай қақты Күләш. — Үстінен түйе өтсе де былқ етпейді. Қай жігіттің жұлдызы жанайын деп тұр екен. Бауырлары да мықты жерлерде істейтін көрінеді. Біреуі анау кісімен жақсы дейді.

— Е, бәсе, біздің Сәлкен де бір нәрсені біледі ғой. Ол осы қыздың соңына біраз түсіп еді, ақыры жолы болмады.

— Қойшы, ей! Сәлкенге көнбеді ме? Масқара! Одан артық қандай жігіт керек екен оған?

— Мен болсам әлдеқашан-ақ Сәлкеннің түп етегінен мықтап ұстар едім.

Келіншектердің мына әңгімесіне таңырқаған Ханның аузы ашылды да қалды. Дәу қара қызды көз алдына елестетті, бірақ манағы сұрықсыз бейнені емес, мықтап сүргіленіп, өңделген әдемі кескінді көрді. Құлағына қоңыраудай сыңғырлаған әдемі үн шалынды. “Мен сізді білемін”.

— Өзі біздің жігітімізді ұнатып қалған сияқты.

— Иә, мен де байқадым. Мұның киноға түскенін ол билетін сияқты. Мырза жігіттің тасы өрге домалайын деп тұр-ау.

— Әй, қайдам, біздің жігітімізде тәуекел жоқ па деп қорқамын.

— Ой, кұдай! Жалтақтайтын несі бар, тамырын басып көру керек. Мұның батылы жетпесе өзім барып айтамын. Өзі ниет білдіріп тұрған сұлу қыздан қашып, мұны жын қақты деймісің.

Хан мықтап қысылды. Дәу қара қызға ұнап қалғаны үшін өзін кінәлідей сезінді. Жапақтап екі келіншекке кезек қарап шықты. Олар мұның жаңа-жаңа тұтана бастаған сезімін үрлеп, өршіте түсті. Екеуінің әңгімесінің әсері ме, біраздан соң қара қыз бұған шынымен-ақ ұнай бастады.

Ертесіне ол түстің болуын асыға күтті, жұрттан бұрын асханаға жүгірді. Бірінші болып кезекке тұрды, тамақ алып

шығуға асыққан жоқ, соңындағыларды өткізіп жіберіп, жан-жағына алақтап, мазасы кетті, бірақ қара қыз жуық арада келе қоймады. Екі келіншек асықтырған соң, керек нәрселерін алып шықты, тамаққа тәбеті жоқ, шұқып жеп тойып қалды. Күләш пен Бикен қара қыз туралы неше түрлі “таңғажайып” әңгімелер айтып, оның көкірегінде енді-енді маздай бастаған отқа май құя түсті.

Кешкісін қызметтен шығысымен ешкімнің көзіне түспейтін жерде тұрып, қара қызды күтті. Кеш батты. Әр түрлі мекемелер орналасқан төрт қабатты үйдің есігі де жабылды, ол жоқ. Қоңілі құлазып, үйіне қайтты.

Ертесіне де осы жағдай қайталанды. Ол демнің арасында өзгерді, жұмысқа да, әйелдердің әңгімесіне де бұрынғыдай қызықпайды, салғырт тыңдап, сараң жауап береді. Кеңсеге келген соң бұрынғыдай іске кіріспейді, бөлмеге бір кіріп, бір шығып мазасы кетеді. Асханаға да елден бұрын барып, соң қайтады. Қара қызды жоғалтып алып, таба алмай жүргеніне бірнеше күн. Ол құмға сінгендей жым-жылас болды да кетті. Ол күн сайын өзгеріп тұратындай Хан әдемі дейтін қыз-келіншектердің бетіне үніліп қарайды. Бірақ мен сол едім деп езу тартатын біреуі жоқ, бұл тесіліп келіп қарағанда қай-қайсысы да қызарып теріс айналады.

Екі келіншек үлкен шаруа тындырғандай мәз, Ханды көрісімен шикылдап келіп күледі. Сонан соң ананы-мынаны айтып, оның басын қатырады, қайрайды, басқа келіншектерге айдап салады. Бірақ Ханға қара қыздан басқа ешкімнің де керегі жоқ. Қара қыз оның жүрегін жаулап алған. Қызметіне жау қуғандай асығып келеді, қара қыз есік алдында күтіп тұрғандай үміттенеді. Содан не керек, түннің бір уағында аяғын сүйретіп басып қайтып келеді. Төсегіне шалқасынан түсіп жатып алып, ыңылдап “Зәурешті” айта бастайды. Бұл оның ежелгі әдеті.

Жетінші күн дегенде қара қыз келді. Оны Хан асханада сыртынан көріп қалды. Бірақ жақындап баруға батылы жетпей-ақ қойғаны. Қуанғаны соншалық,

жүгіріп жүріп, екі келіншектің алдына әр түрлі тағамдарды үйіп тастады. Бикен мен Күләш “жігіттерінің” бүгінгі қылығының мәнісін бірден түсінді. Кенсеге қайтып келген соң Күләш пен Бикен екі жақтап оған қызбен сөйлесудің әдіс-тәсілін үйретті. Хан жымыңдап күліп, бас шұлғыды да отырды. “Қатырамын” деп ойлады. Екі келіншектің ақыл-кеңесінен кейін қара қызды “қатыратындығына” еш күмәні қалмады. Қыз айналдырудың өткен жеңіл шаруа жоқ секілденгені де рас. Баяғыда бір-екі рет беті қайтқаннан кейін қызға сөз айтудан қиын ештеңе жоқ деп ойлайтын. Бекер алданыпты. Әдісін білсе қыз шіркінді телнекпен ұрып алуға болады екен.

Әдеттегідей екі келіншек сағат үште қайтып кетті. Жалғыз қалған Хан тықыршып, тыныш отыра алмады. Қара қыз жұмыстан ерте кетіп қалардай қайта-қайта сыртқа жүгіріп, берекесі кетті. Осындайда уақыт та шабан. Ақыры шыдамы таусылған Хан киініп, сыртқа шықты. Есіктің алдында қыдырыстап, біраз жүрді. Сағат алтының кезінде жолдың екінші шетіндегі жуан теректің тасасына барып тұрды. Көп күттірмей қара қыздың нобайы көрінді. Сол-сол-ақ екен мұның жүрегі дүрсілдеп, қатты жүгіріп келіп тоқтай қалған кісідей алқынды да қалды. Екі беті ысып, дуылдай жөнелді. Қара қыз аяңдап, аялдамаға қарай беттеді. Кенет бейтаныс жігітке жолығып, тоқтай қалды. Теректің тасасынан енді шықпақшы болып тұрған Хан оқыс кідірді. Әлгі екеуі ұзақ сөйлесті. Қарап тұрып мұның бейтанысқа ашуы келді. Қара қызды қызғана бастады. Өзі бұрынырақ көрген олжаны енді алмақ болып үмтыла бергенде, қатарындағы әлдекім қағып әкеткендей іші ашыды. Әуестігі жоқ болса да жанынан өтіп бара жатқан әлдекімнен темекі сұрап тартты. Бүйтіп темекі тартқаны бар болсын, түтінге тұншығып, өліп қала жаздады. Өзіне-өзі келген соң басын көтеріп қараса, әлгі екеуі аяңдап, біраз ұзап кетіпті. Ол жебей басып, екеудің соңынан жүрді.

Іші қыз-қыз қайнайды, өзін-өзі қайрап қояды, бірақ әлгілерді қуып жетіп, қара қызды бөліп әкетуге батылы жетпей-ақ қойды. Мұның сорына, қара қыз бір рет те

соңына бұрылып қарамады. “Қараса анау жуликті тастай бере маған қарай жүгірер еді”, – деп өзін-өзі алдады.

Қара қыз имиген ұзын жігітті жаңа көргендей сымпылдап сөйлеп, саңқылдап күліп барады. Бұл жетектегі бұзау секілді сүмендеп ілесіп келеді. Қанша жүргенін өзі де білмейді, бір кезде басын көтерсе алдында әлгі жігіт жалғыз кетіп барады екен. Енді байқады, қыз автобуска отырып алыпты, мұны көріп, саусақтарымен терезені шертіп, ақсиып күлді. Бұл ес жиғанша автобус орнынан қозғалып кетті. Хан далбасалап автобустың соңынан тұра жүгірді.

Ертесіне мұны әйелдер ортаға алды. Алдымен ынжықтығын бетіне басып, әбден ұялтты. Сонан соң әдеттегідей қызбен сөйлесудің әдіс-тәсілін үйретті. Кемшілігін мойындаған “айыпкер” соттың әділ үкіміне қарсылық білдіре алмай, қара қызға жүрегінің “қанымен” хат жазды. Хатты өз қолымен жазғанмен құрастырған екі келіншек. Бір тұста “мен бұлай дей алмаймын ғой”, деп басына бөле тілеп алды. Екі келіншек қайдағы жоқты айтып, зықысын шығарды. Хаттың мазмұнына іштей қарсыласа тұра пікірін ашық айтуға дәті бармады. Сөйтіп амалсыз келісті. Хатты түстө қара қызға салтанатты түрде табыс етпек. Қыз шіркіндерден әбден запыс болып қалған бұған танысып, табысудың бұдан жеңіл жолы жоқ секілденгені де шын. Сондықтан да хатты оның қолына ұстата салу соншалық оңай жұмыс болып көрінді.

Бірақ масқара болғанда, қара қызды көргенде берекесі кетіп, бүгежектеді де қалды, хат тапсыру қайда, жанына жақындауға батылы жетпеді. Сөйтіп “операция” сәтсіз аяқталды.

Бөлмеге қайтып келген соң екі келіншек оны түтіп жеп қоя жаздады. “Ондайың бар екен, сен бізді неге әурелейсің? Қайдағы бір қара қызға қаншама асыл сөзіміз қор болды. Масқара-ай!” – деп Күләш шықты. “Бұл бізді жұрттың алдында ұятқа қалдырды. Енді не бетімізді айттық?! Ой, ужас!” деп Бикен сұңқылдады. Ханның айтар пәтуасы көп еді, кінәлі болғандықтан

үндемеді. Жазықты болып, тақтаның алдында шыққан шәкірттей басы салбырап, тұрды да қойды. Келіншектер мұның жер-жебіріне жетіп, сөгіп алды да, ештеңе болмағандай басқа әңгімеге көшіп, сылқ-сылқ күле бастады. Сосын қайтадан Ханды әуреледі. Оған өз “тәжірибелерін” үйретті. Сөйтіп хат тапсыру біржола сызылып, ол қызбен ауызба-ауыз сөйлесетін болып уәде берді. Әдеттегідей сағат үш шамасында екі келіншек үйлеріне қайтты.

Жалғыз қалған соң Хан “сөзге” дайындалды. Ойын қағазға түсірді. Онысын әлденеше рет қайталап оқыды. Тіпті жаттап та алды. Ертерек шығып, күндегі орнына барып тұрып, есік аңдыды. Сағат тура алтыда қара қыз шықты да, аялдамаға беттеді. Бұл аяндап қыздың соңына түсті. “Ешкім жолықпаса екен”. Бар тілегі осы. Міне, автобус аялдмасына да жетті. Қорқа-қорқа қара қыздың ту сыртына келіп тұрды. Екі тізесі дірілдейтін сияқты, беті ду-ду жанады. Қыз бұрылып қараса шалқасынан түсердей әсерде. Қара қыз мұның ойын біліп қалып, дүйім жұрттың көзінше бажылдап ұрсатын секілденіп, терлеп кетті. Кетіп қалу керектігін біледі, бірақ мойнына байланған шылбырдың бір ұшы қыздың қолында тұрғандай қозғалуға шама жоқ. Екі қолы қалтада, бір жапырақ қағазды тас қып ұстап алған. Хат әлдекімнен ұрлап алған аса бағалы бұйым тәрізді.

Автобус келіп тоқтады. Қара қызға ілесіп бұл да ішке кірді. Қыздың сырт жағына барып отырды да, көзге түсіп қалмау үшін терезеге бұрылды. Біразға дейін дәл осы қалпы тапжылмай отырды. Автобус үшінші аялдамаға тоқтаған кезде барып, алдына қарады. Көзі қыздың желкесіндегі қара меңге түсті. Қара мең оған сұлулықтың бір белгісі тәрізденді. Автобус қозғалған сәтте төңірегіндегі қыз-келіншектерге қарап шықты, бәрінің беті жып-жылмағай, жып-жылтыр, бірде-біреуінде мең жоқ. Олар бұған беттеріне грим жасап алғандай болып көрінді. Кенет әлдекім иығынан нұқып жіберді.

— Сіз қайда кетіп бара жатырсыз?

Қара қызды көріп, орнынан атып тұрды. Қазіргі аялдамада түсу керектігін түсінді.

— Қазір тү-семін, — деді ол асып-сасып. Сосын:—

Сәлеметсіз бе, – деді күлімсіреп. Қыз әнтек езу тартты да, есікке беттеді. Автобус тоқтады. Екеуі бірінің соңынан бірі сыртқа шықты.

– Сіздің атыңыз кім еді? Ұмытып қалып тұрмын, – деді қыз тротуарға түскен соң.

– До-оғ...Ха-а-ан...

– Хан? – Қыз сықылықтап күліп жіберді. Жігіттің беті ду ете түсті.

– Менің атым – Гүлжайна, – деді қыз күлкісін кілт тыйып. Жігітке қолын ұсынды.

– Ха-а-ан, – деді екі беті өрттей жанған жігіт тұтығып.

– Қалай қарай жүресің?

– Бы-ыла-ай қарай жүремін, – деді жігіт алдыңғы жақты иегімен нұсқап.

– Жолымыз бір екен. Мынаны көтере жүріңіз.

Картошка салған үлкен көк торды Ханға ұстата салды. Қызбен бірге жүруге сылтау табылғанына ол қатты қуанды.

Гүлжайнаның адымы кең. Хан мықшындап, оған ілесе алмай қалып қоя береді. Көптен бері ауыр жүк көтермегендікі ме, жиырма-отыз адым аттамай жатып, қара терге түсті. Тіпті алқына бастады. Мұны мүсіркеді ме, қара қыз:

– Шаршасаныз өзім алып жүрейін, – деп торға қолын созды. Хан шыр-пыр болып, торды ала қашты. Гүлжайнадан енді ондай сөз естімес үшін алдыға түсіп алып, тымпындап желе жөнелді. Қыздың үйіне жеткенше екеуі ләм дескен жоқ.

– Ой, рақмет! Сіз болмағанда осы уақытта орта жолда келе жатар едім. Қарулы екенсіз.

Ханның мерейі өсті. Өзінен әлдеқайда зор қыздың қарсы алдына екі қолымен екі бүйірін таянып, тәлтиіп тұра қалды. Қымсыныс, ұялу ада. Бойын ерекше жігер кернеп, тау қопарардай құлшынды. Екі иығын әрі-бері қозғап, шалқая түсті. Осы сәт қыз бұған “мені бесінші қабатқа көтеріп шығар” десе де бас тартпас еді.

– Мен мына үйде тұрамын. Үйге кіріп, шай ішіңіз.

— Жо-жо, рақмет! Асығыспын.

Айтарын айтқанмен кете қоймады. Гүлжайна да асықпады. Біріне-бірі күле қарап, үн-түнсіз біраз тұрды. Екеуінің де айтылмаған бір сөзі бардай. Бірінен-бірі жылы лебіз күтетін сыңайлы.

— Ал жақсы!.. Сау болыңыз! — Гүлжайна қолын ұсынды. Бойын күш кернеп тұрған Хан оның қолын барынша қысты. — Ой, мама-а!

Бұл қылығының әбестеу болғанын біле тұра Хан марқайып қалды. Гүлжайнаға тағы бір өнер көрсеткісі келді, бірақ ретін таппай дымы құрыды.

Былай шыққан соң қолына қарады, жұдырығын жұмды, қайта ашты, сосын ақырын ғана езу тартты. “Қызық болды”, — деп шиқылдап күліп алды.

Әдетте жаяу жүруге ерінетін Хан бұл жолы кісі көп жүретін көшемен алшаң басып, үйіне тартты.

Екеуінің арасындағы хикая осылай басталды. Хан күн сайын жұмыстан кейін Гүлжайнаны күтіп алады. Автобуска қатар отырып, таныс аялдамадан түсіп қалады да, аяңдап жаяу тартады. Жігіт әдеттегідей картошка толы көк торды көтеріп, алға түседі де, Гүлжайна өңкеңдеп, оның соңына ілеседі. Есіктің алдына келген соң екеуі үйреншікті сөздерін айтып, біраз тұрады, сонан соң Хан алшаң басып үйіне қайтады. Ол осыған мәз. Бұрын қайдағы жокты ойлап, сіркесі су көтермеуші еді, қазір уайым шекпейді. Есінен екі елі шықпайтын театрын да ұмыта бастады. Гамлет пен Ақанды, Қобланды мен Қозыны сахнада ойнап жүргендей емес, өмірде солардың нағыз өзі болып жүргендей бір мажыраң күйде.

Әйелдер құрастырған хат әлі қалтасында жүр. Күн сайын үйіне қайтып оралысымен хатты таза қағазға көшіріп жазуды әдетке айналдырып алды. “Ертең Гүлөға тапсырамын”, — дейді. Бірақ жеме-жемге келгенде батылы бармайды. Қайта-қайта көшіріп жүріп хатты жаттап алған. Гүлжайнаны шығарып салып, қайтып келе жатқанда хаттағы сөздерді айтып, күбірлеп сөйлейтіні бар. Мұндайда көңілі елжіреп, ғажайып күйге бөленеді.

Кошени басына көтеріп айқайлағысы, ән салғысы келетіні де рас.

Кейінгі уақытта ол мықтап өзгерді, жұмысқа ерте келіп, кеш қайтады. Әдеттегідей шаршап-шалдығып, қабағы түнжырамай әндетіп қайтады. Жалғыз ұлының мұнысына байғұс ана түсіне алмай таң. Суыртпақтап сыр тартып коріп еді, “Жақында үлкен жаңалық болады, апа. Дайындал”, – деп қарқылдап күлді. Оның қандай жаңалық екенін анасы соңғы күндері ғана түсіне бастады. Қуаныштан жүрегі жарылып кетуге шақ жүр...

“Е, тәуба, жолын оңғара көр жалғыздың!... Дұшпанға таба, досқа күлкі ете көрме жалғызымды”, – деп күніне Алласына сан мәрте жалбарынады. Онаша қалғанда өткен-кеткен есіне түсіп, егіліп жылап алады.

Олмелі кемпірдің көзіне жиі-жиі жас алатыны бекер емес. Он құрсақ көтерді, олардан тірі қалғаны жалғыз Хан. Ол мектепті де оқып жарытпады. Жетінші кластан соң тракторшылар курсы бітіріп, екі жыл колхозда әр түрлі жұмыс істеді. Сөйтіп жүріп халық театрына кірді де, үй бетін көрмейтін әдет тапты. Байғұс ана бөріне көнді. Амалсыз көнді. Балалары бірінен соң бірі шетінеп, әбден зәрезеп болып қалған ана оны бетінен қақпады, жолын кеспеді. Ұлы Алматыға әртістің оқуына кетемін дегенде де іштей қарсы бола тұра, көлденең тұра алмады. Бес жылдан кейін үй-мүлкін сатып, Алматыға көшіп келді. Ағайын-туғанның сөзін құлағына да қыстырмады. Жалғыз ұлды қаңғыртып жіберіп, жаны жай таппасын түсінді. Азынаулақ қаржысына қаланың шетінен бір бөлмелі үй сатып алды. Мұнда көшіп келгеніне де алтыншы жылға айналып барады. Қаланың өміріне көнбеспін-ау деуші еді. Ауылын ойласа ет жүрегі езіліп-ақ кетеді. Алғашқы жылы “ауылға көшейік” деп күн сайын қыңқылдайтын. Бірақ Ханды иліктіре алмады. “Үкімет жібермейді ғой, апа”. Ұлының осы сөзі тұсау болды. Келе-келе қаланың өміріне үйреніп кетті.

Кемпірдің бір ғана арманы бар еді. Ол – баласын үйлендіріп, немере сую. Рас, Хан бір-екеуінің соңына

түсті. Олар кемпірдің қолынан дәм де татты. Әнеміне, деп жүргенде екеуі де айнып шыға келді. Хан көпке дейін есеңгіреп, есін жия алмай жүрді. Кемпір де осыдан кейін ұлын қамшылауын қойды.

Жолы болмаған Хан ішуді бастады. Аузына арақ тисе мінезі шатақ. Бір ауыз артық сөзді көтере алмайды. Үйге талай рет бет-аузын боятып келді. Ұлын көргенде кемпір егіліп тұрып жылайды. Шешесін жұбатып отырып ол: “Нешоуа, оларды қатырамын”, – дейтін. Берері белгісіз келер күндеріне сенім артып, өзін-өзі жұбататын. Келе-келе ол төбелесті қойды. Ханның мінезін білетіндер бас қосылған жерде оны кекеп-мұқамай, өтірік мақтап, өтірік қолпаштап отыратын болды. Жалған айтып көрмеген ол осындай кездерде өз шындығын өзгенің өтірігіне оп-оңай жығып бере салады. Жығып бере салуға мықтап үйреніп алды. Өйткені ол өз шындығынан зияннан басқа ештеңе де таппады. Ел қатарлы өмір сүру үшін өзгенің өтірігіне өзінің шындығын қарсы қоюға болмасын Хан кеш те болса түсінді. Бұрынғыдай топтың ортасынан суырылып шығып, дегдарсуын, сәл нәрсеге таласып, бет жыртисуды біржола қойды. Әсіресе театрдан кеткелі бері томаға-тұйық болып алған. Жұмыстан келген соң шешесімен де шешіліп сөйлеспейді. “Қаракыпшақ Қобланды” немесе “Қозы Көрпеш – Баян сұлуды”, ия болмаса Шекспирдің бір томдығын қолына алып, күбірлеп оқып отырғаны. Осындайда байғұс ана жалғыз ұлын жан жүрегі езіле аяп кетеді. Сыртқа шығып кетіп, жылап алады. “Аяғы ақсақ, көзі соқыр болса да мына молаға бір шүйкебасты кіргізсе екен”, – деп Жаратқанға жалбарынады. Ақыры, міне, Жаратқан ием кемпірдің тілегін қабыл көрген сияқты. Жалғыз ұл мұның жүрегі жарылар жаңа хабар естіртті. “Жақында үлкен жаңалық болады, дайындал”, – деді. Содан бері кемпір байғұста ес жоқ. Ертеден қара кешке дейін тыным таппайды. Бұрын үйінен ұзап шықпайтын кемпір осы күні қыдырымпаз, дүкеннен дүкен аралап, кештетіп қайтады. Пенсиясынан жырымдап жүріп жинаған ақшасына жүз ойланып, мың толғанып жүріп біраз зат алды.